

Korta meddelanden

Runsten från Näle Mellangård i Vallentuna – ett arkivfynd

I Mårten Aschaneus handskrift Rune-kladd (F b 19, i Kungl. biblioteket) finns 97 runinskrifter beskrivna, i en del fall med avbildningar. Där ingår en runsten från Näle Mellangård i Vallentuna socken, Uppland. Av stenen finns det två teckningar i handskriften (fig. 1–2). Teckningarna finns på varsitt blad inbundna efter varandra, nummerade 37 och 38. Eftersom Aschaneus gick bort 1641 kan man anta att han ritade av Nälestenen på 1630-talet då han var antikvarie i rikets tjänst (Strömbeck 1993, s. 296 ff). Handskriften har blivit mycket styvmoderligt behandlad i *Upplands Runinskrifter*. Bara för ett tiotal av de 97 inskrifterna finns det en hänvisning i UR till Aschaneus handskrift, och då enbart i det första häftet. Inskrifterna från Vallentuna finns beskrivna i andra häftet, men där nämns bara en uppgift om en runsten från Näle Mellangård hämtad från Rannsakingarna vilka för Vallentunas del gjordes 1673. Där anges följande uppgifter om två runristningar vid Näle (*Rannsagn.* 1, s. 70):

5. Uthi Nähle giärde på ett Fast Bergh finnes Runaskrift hwilket och kallas Runa Bergh, men ingen wijdare sägn, Item widh gården finnes en knut steen under en bodh medh Runeskrift oppå

Med den första stenen avses U 249 från Södergården i Näle. Jansson (i UR 1, s. 416) upprepar därefter den senare uppgiften och han skriver: »Detta är den enda uppgift, som bevarats om denna runsten. Möjligen föreligger ett misstag. Någon sådan runsten finnes i alla händelser icke bevarad numera.»

I Göran Strömbecks biografi över Aschaneus beskriver han kort denna runsten. Strömbeck återger vissa uppgifter om runstenens placering, att det skulle finnas en teckning och att inskriften skulle lyda: »ankar uk litu rasa stan at suta» (Strömbeck 1993, s. 710).

Handskriften

Min läsning av texten i handskriften, se fig. 1, lyder:

Vti millan gården i
Nälen, är dänna k. h. satt
till en knutesten, i öster
hörnet vnder en bodh.
Nota – ↑ – ƒ – 4. in w. stan.

Under teckningen återfinns följande förklaring till bokstäverna a och b på teckningen:

a _ knutstenen som ligger ofuan
på Runstenen
b _ öster knuten och [överstruket]
väggjar.

Det överstrukna ordet har troligen varit »väggien» vilket Aschaneus således har ändrat till »väggjar». Börje Westlund tolkar i ett e-brev (2006-11-11) till mig texten »in w. stan» som »(lat.) *in verbo stan*, d. v. s. *i ordet stan*.» Innebörden av den raden är att Aschaneus pekar på att t står före s. Tecknet mellan ↑ och 4 kan enligt ett muntligt meddelande från Lena Peterson vara ett q som står för *qua* (latin) i betydelsen »istället för», medan Michael Lerche Nielsen i ett e-brev (2007-06-05) tolkar tecknet som *et*, d.v.s. att raden ska tolkas »Observera [t] och [s] i ordet »sten» ».

Läsningen

Runorna i fig. 1 kan läsas:

... ankar • atr • uk • ... • litu • rasa • tsan • at • suta • ...

Medan runorna i fig. 2 kan läsas:

... rankar • atr ... • litu • rasa • tsan • at • suta • ...

Fig. 1. Ur Mårten Aschaneus handskrift Rune-kladd, blad 37, F b 19. Foto Jessica Lund, Kungl. biblioteket Stockholm. —Fol. 37 of Mårten Aschaneus's manuscript »Runic jottings», prob. 1630s.

Fig. 2. Ur Mårten Aschaneus handskrift Rune-kladd, blad 38, F b 19. Foto Jessica Lund, Kungl. biblioteket Stockholm. — Fol. 38 of Mårten Aschaneus's manuscript »Runic jottings», prob. 1630s.

Teckningarna kompletterar varandra. En sammanlagd läsning av runinskriften blir innan en tolkning har presenterats:

... rankar • atr • uk • ... • litu • rasa • tsan • at • suta • ...
5 10 15 20 25

Till läsningen: Runorna **a**, **n** och **t** har genomgående dubbelsidiga bistavar. Skiljetecknen är runda punkter och återfinns som det förefaller mellan samtliga ord. Huruvida det funnits några runor före runa 1 **r** och/eller efter runa 29 **a** kan inte avgöras. De kan ha funnits under stenen som legat ovanpå runstenen under husknuten. De vid sidan av runstenen ditskrivna runorna **uk** återfinns även på stenen, nämligen under den överliggande stenen. Detta framkom vid min granskning av originalhandskriften den 26 februari 2007, jfr fig. 1. Utrymmet därefter ger plats för två-tre runor före runföljden **litu**.

Teckningen i fig. 2 är enklare än den i fig. 1. Kanske rör det sig om en hastigare utförd skiss. Aschaneus kan senare ha återvänt och gjort en mera detaljerad beskrivning av stenen. Att runa 1 enbart finns på fig. 2 beror förmodligen på ett

förbiseende; det är mer sannolikt att runan har gått att läsa än att Aschaneus vid ett senare besök skulle ha konstaterat att det inte fanns någon runa där. I stället kan runan ha varit mer dold än vad som framgår av fig. 2.

Runföljden **uk** har lagts till i efterhand av Aschaneus, eftersom det blev för kladdigt att skriva den på sin plats under den överliggande stenen. Runföljden **tsan** är en felristning för **stan**, d.v.s. *stein*, och ingen felläsning: annars skulle inte Aschaneus ha tillfogat sin kommentar vid teckningen.

Tolkningen

Inskriftens slut är oproblematiskt, där står *létu reisa stein at Söta*, d.v.s. »låto resa stenen efter Sote». Förmodligen har det efter **suta** funnits något släktskapsord, men det händer att sådana saknas. Se t.ex. Ög 85, *Hælftr reishi s[tein þanns]i æftir Þöri* och Sö 162, *Gunnleifr, Sigmundur hioggu stein at Skerði*.

Till skillnad mot resten av inskriften medför de båda inledande runföljderna **rankar** och **atr** problem. De kan nämligen inte omedelbart identifieras med några kända runsvenska person-

namn. Runföljden **uk** återger troligen ordet *ok*. Mellan **uk** och **litu** finns plats för ett sannolikt personnamn på två-tre runor.

Eftersom det inte finns någon konjunktion *ok* i början av inskriften kan en möjlighet vara att den innehåller ett binamn. Inledningen skulle då kunna tolkas *Ragnarr Hattr* där *Ragnarr* är ett vanligt mansnamn och *Hattr* är ett från medeltiden belagt binamn. Detta lösningsförslag presenterade jag i min B-uppsats (Owe 2007). Men eftersom namnet *Ragnarr* snarast bör ristas med runföljden **kn** istället för **nk** är det mer troligt att läsa och tolka inskriften enligt följande:

...**r ankar** • **atr** • **uk** • ... • **litu** • **rasa** • **tsan** • **at** • **suta** • ...

... *ArngæiRR(?)*/*Arngærðr(?)*, *Haddr(?) ok* ... *lētu ræisa stein at Söta* ...

»... Arnger(?)/Arngård(?), Hadd(?) och ... läto resa stenen efter Sote ...»

Den inledande **r**-runan skulle därmed höra till ett annat ord eller namn. Säkra exempel att namnleden *Arn-* har ristats **an** finner vi i två uppländska runinskrifter; U 703 med **anulf** för *Arnulf* (ack.) och U 889 med **anþurs** för *Arnþors* (gen.). Att jag nu tolkar runföljden **atr** som mansnamnet *Haddr* istället för binamnet *Hattr* beror dels på att runinskrifterna sällan innehåller binamn men främst på att en läsning med en inledande **r**-runa skulle ge en mindre sannolik tolkning: »NN, Arnger Hatt och NN läto resa stenen till minne av Sote ...». Alternativet »Arngård Hatt» vore mindre sannolikt då binamn oftare ges till män. För den som skulle läsa en sådan inskrift blir detta ottydligt – hur vet man att **atr** utgör ett binamn och inte ett självständigt namn när »och» också saknas mellan det första och andra namnet? Skälet till att *ok* saknas i uppräknningen av namnen på Nälestenen kan vara platsbrist; stenen har av teckningarna att döma varit relativt liten där den legat under husknuten.

Mansnamnet *ArngæiRR* är känt från såväl vikingatida som medeltida källor, däribland 3–6 vikingatida runinskrifter (NRL, s. 25). För kvinnonamnet *Arngærðr* gäller motsvarande. Dock är antalet belägg från vikingatida runinskrifter

lägre: endast 1–4 stycken är kända (NRL, s. 25). Mansnamnet *Haddr* är tidigare endast belagt från västnordiska källor (se Lind 1905–15, sp. 437). Det följande namnet har varit kort och bestått av två eller maximalt tre runor. Den dödes namn, *Söti*, är i runinskrifterna belagt som mansnamn på sex olika vikingatida personer (NRL, s. 202).

Om inskriften inleds med ett namn som slutar med en **r**-runa, eller om inskriften inleds med ordet *þæiR* »de» kan inte avgöras.

Trots efterforskningar på platsen har inte runstenen återfunnits, men den ligger antagligen kvar vid Näle Mellängård i Vallentuna socken. När stenen dyker upp igen kan vi få ett svar på några av oklarheterna i tolkningen.

Referenser

- Aschaneus, M. Runhandskriften F b 19, »Rune-Kladd». I Kungl. biblioteket.
- Lind, E.H., 1905–15. Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. Uppsala-Leipzig.
- NRL = Peterson, L., *Nordiskt runnamnslexikon*. Femte, reviderade utgåvan. 2007. Uppsala.
- Owe, J., 2007. *Runstenen vid Näle Mellängård i Vallentuna socken. Ett arkivaliskt nyfynd och två namnproblem*. B-uppsats. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Rannsagn. = *Rannsakingar efter antikviteter*. Band I. Uppland, Västmanland, Dalarna, Norrland, Finland. Häfte 1. Text. Utg. av Olsson, I., Stahre, N.-G. & Stähle, C.I. Stockholm 1960.
- Strömbeck, G., 1993. *Herr Mårten i Borgby eller Martinus Laurentii Aschaneus som kyrkoherde i Fresta och Hammarby 1620–1641*. Dokumentarisk sammanställning. Upplands Väsby.
- Sö+nr = nummer i *Södermanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–36. Sveriges runinskrifter 3. Stockholm.
- U+nr = nummer i UR.
- UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B.F. Jansson. 1940–58. Sveriges runinskrifter 6–9. Stockholm.
- Ög+nr = nummer i *Östergötlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Sveriges runinskrifter 2. Stockholm.

Jan Owe

Ginstvägen 38

SE-197 34 Bro

jan.owe@bredband.net